

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 195-216
ISSN: 1302-6879

Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Kimlikleri Temsil Eden Sembolik Bir Değer Olarak Kahraman İsimleri Protagonist Names as a Symbolic Value Representing Identities in Vamık u Azra Mesnevi

• Ruken KARADUMAN*

*Dr., Bayburt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bayburt/Türkiye. Dr., Bayburt University, Faculty of Humanities and Social Science, Departman of Turkish Language and Literature, Bayburt/ Turkey. rukenkaraduman@bayburt.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3059-9424

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
08/11/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/12/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atf: Karaduman, R. (2021). Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Kimlikleri Temsil Eden Sembolik Bir Değer Olarak Kahraman İsimleri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 195-216

Citation: Karaduman, R. (2021). Protagonist Names as a Symbolic Value Representing Identities in Vamık u Azra Mesnevi. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 195-216

Öz

Olay çevresinde gelişen bazı edebi metinlerde kahraman isimleri; onların mizaçları, fiziksel özellikleri, uyandırdıkları duygular, okurun beklentileri veya yazarın ideolojik tercihleri gibi esaslara göre belirlenmektedir. Eserin izlek ve mesajına uygun tasarlanan bu isimler, tasarımdan bir parçası olarak kurguyu çeşitli yönlerden destekler; okura, kahramanları henüz tanımadan onların isimleri aracılığı ile bazı ön bilgiler aktarır. Ayrıca verilmek istenen mesajları kuvvetlendirir, kahramanın karakterizasyonunu pekiştirerek eserin çağrışım özelliklerini zenginleştirir. XVI. yüzyılın ünlü mesnevi şairi Lâmi'î Çelebi'nin Vâmık u Azrâ adlı mesnevisi de eserdeki kahraman isimlerinin, betimlenen kimliklerle ilgili sembolik bir değer taşıması yönüyle dikkat çekmektedir. Vâmık u Azrâ'da kahramanlar, müellifin ve toplumun beklentilerine uygun eylem ve özellikleri ile genel birer tip portresi çizer. İsimler ise zihinlerde hemen tüm mesnevi kahramanlarına dair oluşan genel tip özelliklerini çerçevesler. Lâmi'î Çelebi, eserinde vermek istediği iletiler doğrultusunda kişiler ve eylemler tasarlayıp isimleri aracılığıyla da kahramanları ve onların edimlerini yönlendirir ve kuşatır. Bu çalışmada, kahraman isimlerinin Vâmık u Azrâ mesnevisindeki işlevleri ile eserin alt metninde verilmek istenen mesajlara katkısı üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın amacı, kahraman isimlerinin birer sembol olarak yapı ve işlevlerini inceleyip mesnevideki isim seçimlerinin rolünü tanımlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Mesnevi, Vâmık u Azrâ, kahraman isimleri, sembolizm.

Abstract

In some literary texts developed around the event, the names of protagonists are determined according to the temperament of the protagonists, their physical characteristics, the emotions they evoke, the expectations of the reader or the ideological preferences of the author. These names, designed in accordance with the theme and message of the work, support the fiction in various aspects as a part of the design. Before getting to know the protagonists, the reader has some preliminary information through their names. In addition, functions such as reinforcing the messages to be given, supporting the characterization of the protagonist, and enriching the connotative features of the work also play a role in the selection of protagonist names. Lami'i Çelebi's mesnevi named Vamık u Azra also draws attention in that the names of the protagonists in the work have a symbolic value related to the identities depicted. In Vamık u Azra, the protagonists are drawn as a general type with their actions and features in accordance with the expectations of the author and society. Their names reinforce the generalized perceptions of the protagonists in their minds. Lami'i Çelebi designed people and actions in line with the messages he wanted to convey in his work and directed and surrounded the protagonists and their acts through names. In this study, the functions of the protagonist names in the work and their contribution to the messages to be given in the subtext are emphasized. The aim of the study is to examine the structure and functions of protagonist names as symbols and to define the role of name choices in mesnevi.

Keywords: mesnevi, Vamık u Azra, protagonist names, symbolism.

Giriş

Sembol, işaret, alegori, imge, amblem, mesel, figür, ikon, idol birbiri yerine kullanılan kavramlardır. Bu kavramların oluşum nedenleri, zihnin dünyayı tasavvur etmek için dolaylı veya doğrudan olmak üzere iki yol takip etmesi zorunluluğudur. Zihin, duyuyla fark edilebilen ve hâlihazırda hafızalarda mevcut bulunan nesnelere doğrudan algılar. Genellikle soyut olan nesnelere ise; dolaylı yoldan bilinçsel algılamaları gerektirir ve bilince bir imge aracılığıyla yeniden sunulmak zorundadır (Durand, 1998: 7). Bu durumun sonucu olarak aslında bir zorunluluktan ortaya çıkan semboller, kendilerine mahsus dünyalar inşa eder ve kendisini üreten veya kullanan kişinin duygu ve düşüncelerini çeşitli şekillerde gün yüzüne çıkarır.

Durand'a göre (1998: 8) sembol: "Anlatılamaz ve görünmez bir gösterilene gönderen ve bundan dolayı da denkliği somut olarak tecessüm etmek zorunda olan ve bunu da uygunsuzluğu tükenmez biçimde düzelten ve tamamlayan ikonografik, ritüel, mitik yinelemeler aracılığıyla yapan işaret" tir. O, sembolü basit bir şekilde ifade edilmesi ve anlaşılması güç bir fikrin somut çevirisi olarak görür. Sembolik işaretlerin gösterilenin, somut veya örnek bir unsurunu ihtiva ettiğini ve

zihinsel işlevleri rahatlatma, hızlandırma amacıyla kullanıldığını belirtir. Bu noktada sembol, dolaylı olarak anlaşılabilir gösterilenlerin “ekonomik kaçamakları” olur (Durand, 1998: 8-9).

Webster’in “Kendisinden başka bir şeyi muhakeme, çağrışım, alışkanlık veya tesadüfen temsil eden veya akla getiren şey” olarak zikrettiği sembolü (aktaran Stevick, 2004: 295) Philip Stevick, “görünmeyen bir şeyin görünür işareti” olarak tanımlar. Sembolik sunum biçimini ise; bir fikir veya duyguyu okuyucuda uyandırmak adına sanatçının verdiği belli bir düzen, belli bir desen şeklinde ifade eder (Stevick, 2004: 297).

Kurgusal eserlerde yazarlar bazen dünya görüşünü, mesajını, olay ve nesnelere algılama biçimlerini, beklenti ve arzularını doğrudan ifade etmek yerine sembollerle dolaylı bir anlatım yolunu seçer. Semboller, kimi eserlerde kişinin bilinçaltını ve komplekslerini yansıtan rüya ve arketiplerin içine gizlenerek karşımıza çıkarken kimi eserlerde de sembolik anlam taşıyan mekân, zaman, kişi, renk, şekil ve sayı olarak entrik kurguyu şekillendirir. Felsefi ve psikolojik açıdan da değerlendirilmesi gereken sembol dili, edebî eserlerin tahlilinde farklı görüntü seviyelerinde karşımıza çıkar (Yılmaz, 2011: 45-46). Zira sübjektif ve objektif imalardan mahrum olmayan yoğunlaşmış manalar bütünü olarak eser, duygu ve düşüncelerin karışımından oluşan tecrübenin somutlaştırılmış ifadesidir. Bu noktada önemli bir imaj olan sembol, ifade etmek istediği manayı tesadüfen değil; kasten ifade eder. Yazar, düşündüklerini somutlaştırmak, hissettiklerini keşfetmek veya açıklamak için sembollerini kullanır. Sembolün eserdeki kişiler üzerinden kullanımı ise karakter hakkında okuru aydınlatır, onun tabiatının daha iyi anlaşılmasını sağlar (Stevick, 2004: 297- 303). Ferhat Akbaba (2018: 111-112) bu hususta şunları belirtmektedir:

Varlıkları ifade etmek ve onları sembolize etmek için kullanılan gerek eşya gerekse insan veya hayvan isimleri, tesadüfi değil de onların sahip oldukları nitelikleri ifade eden bir sembol olarak kullanılmıştır. Toplumda kişinin adı ve kaderi/geleceği arasında uyumlu bir bağ olması dileğiyle zaman içerisinde bir gelenek haline dönüşen bu durum, kişilere verilen isimlerle onlardan, kendilerine yakıştırılan bu isimlerin kapsadığı anlam karşılığını gösterecek davranış ve tutum içinde olmaları beklentisi oluşturmuştur. ‘Kapsadığı manayı yaşatma beklentisine dayalı ad koyma’ eylemi, edebiyat dünyasında verilen hikâye, roman türü yapıtlarla da kendini göstererek okuyucular aracılığıyla toplum içerisinde yaygınlık sağlanmış ve sosyal bir davranış haline dönüşmüştür.

Karakter hakkında okuru aydınlatan, onun doğasını, ruhunu daha iyi anlamamızı sağlayan, tavırlarını anlamlandırmamızı ve keşfetmemizi sağlayan, mantikî niteliklerini veren isimler; toplumsal aidiyet ve varoluşun sembolik kodları olan bazı değerlere de referans olur. İsimler, genel olarak kişileri tanımlar, geçmişle bağlantı kurar, temsil ettikleri özneye dair sosyal ve kültürel ipuçları verir. Bir tarafıyla da farklılaşma, ayırıştırma biçimi olarak iletişim kodu işlevi görür. İsimler, tanımlama ve aidiyet göstergesi olarak birçok dinî, ideolojik ve kültürel bilgiyi aktarır (Çelik, 2006: 39-40). Dolayısıyla Fatih Köksal'ın (2005: 52) da belirttiği gibi: "Karakter yaratmanın en basit yolu karakterlere isim bulmaktır. Alegorik isimler onların kişiliklerini de temsil eder." Bu bağlamda eserlerdeki bir kimliği temsil eden kahraman isimlerini, önemli metinsel göstergeler olarak değerlendirmek gerekir.

Eserlerin içine sıkıştırılan bazı mesajların daha iyi algılanabilmesi için metin oluşturulurken kullanılan dil, üslup, karakter tasviri, olayların geçtiği mekânlar da büyük bir öneme sahiptir (Akbaba, 2017: 117). Özellikle bazı eserlerde yazıldıkları döneme uygun olarak nitelikleri tayin edilen kahramanlar bir misyonun veya mesajın parçaları olarak karşımıza çıkabilir. Bu durumda kahramanlar; isim, lakap, fiziki görünüm, tavır ve tüm kurgusal varlıklarıyla mesajın aktarıcısı olarak anlatılarda varlık kazanır. Dolayısıyla toplumsal ön kabuller göz önünde tutularak kurgulanıp görevlendirilen kahramanın isim, sıfat veya lakabı ehemmiyet taşır.

Sembollerin Metinlerdeki Rolü ve İşlevleri

Yazar, bir metinde sembolleri birçok işlevde kullanır. Kendi değer yargıları ile şekillendirdiği kurgusal evreninde kişilerin sahip olması gerektiğine inandığı özellikleri empoze etmek, bir değerler sistemi inşa etmek, gerçeğin yerine geçip ideal olana nesnellik kazandırmak, etkili bir anlatım sağlamak gibi işlevleri olan semboller, dilin imkân sınırlarını da artırır. Bir bakıma mananın yoğunlaştırılması anlamına gelen sembol, duygu ve düşüncelerimizden oluşan tecrübeyi somutlaştırır; sanatçının özgünlüğünü ortaya çıkarıp onun düşünce, eğilim ve tutumlarını okuma imkânı verir. Ayrıca gelenekten, toplumun zihniyetinden ve beklentilerinden süzülüp gelirken devamlılığın izlerini de beraberinde taşır.

Sembolizasyon bazen anlamın sınırlandırılma nedeni olsa da çoğunlukla eserin zenginlik ve derinliğini artıran bir hususiyet olarak görülmelidir. Sembol dilinin zenginliğini eserlerinde kullanan yazar; karakterlerini daha iyi tanıtmayı, tema, zaman, mekân gibi unsurlara açıklık kazandırmayı ve anlatımı etkili kılmayı başarır. Eserlerde kahraman tiplerinin şahıslarla bağdaşan değerlerini, isimler

aracılığıyla ifade ederek genel bir tasvir sağlar. Kurgusal kişilerin okurun zihninde tam olarak tanımlanmasını mümkün kılar; kurguya ve karakterin niteliklerine açıklık kazandırır. Bu kullanımlarla yazar, genel olarak anlatımın etkinliğini artırır. Kişilerin tutum ve tavırlarına dair bir ön mesajla bilgilendirme veya tam aksi yönde şaşırtmaya imkân verir. Mesajı aktarmada oldukça işlevsel olan isimlerin sembol değerleri ve şahıslara çizdiği imajlarla kendi dünya görüşünü de onlar üzerinden yansıtmayı başarır (Eliuz, 2014: 176; Akbaba, 2018: 111-115; Çelik, 2006: 40-45). Bir eserde anlam katmanları oluşturan sembolizasyonun mahiyetini tespit ise; metnin tam olarak anlaşılması ve yorumlanmasına imkân sunması yönüyle önem arz eder.

Vâmık u Azrâ Mesnevisinde İsim Sembolizm

Olay çevresinde gelişen edebi metinlerden biri olarak mesnevilerde önemli olan maceranın kendisidir. Özellikle çift kahramanlı aşk mesnevilerinde temel konuyu ve çatışma zeminini oluşturan aşk ve kahramanlık, üst tabakaya mensup kişiler ve onların yardımcıları/düşmanları üzerinden işlenir. Seçkin bu geleneksel anlatı yöntemi, her şeyin estetize edilmesine odaklanır. Eserlerde kahramanlara karmaşık bir davranışsal veya ruhsal yapı atfedilmez. Onlar, her daim beklentilere göre hareket eder; tahmin edilebilir, şaşırtmayan edimlerde bulunurlar. Mantıktan ziyade duyguları ile ön planda olur; manevî taraflarından ziyade duygusal eylemleri ile vurgulanırlar. Mesnevilerde kahramanlar gibi zaman ve mekâna yönelik de çok kapsamlı bir açılım yoktur. Dolayısıyla mesneviler ilk bakışta tek boyutlu gibi görülebilmektedir. Ancak bazen müellifler, semboller veya başka araçları kullanarak eserlerine yeni boyutlar kazandırmayı başarır. Bu bağlamda Vâmık u Azrâ mesnevisi de kahramanların ve onlara verilen isimlerinin birer sembolik değer içermesi yönüyle dikkat çekmektedir. Eserin müellifi olan Lâmi'i Çelebi, hemen tüm kahraman isimlerine simgesel bir değer yüklemiş ve zihninde geliştirdiği imgeleri, sembolleştirdiği kahramanların isimleri aracılığıyla sunmuştur. Böylece Vâmık u Azrâ'da klasik Türk edebiyatı metinlerinin hitap ettiği kitlenin aşına olduğu bazı imajlar, metne ustalıkla dâhil edilmiştir.

Pek çok hikâyenin iç içe geçtiği Vâmık u Azrâ'da, mesnevilerdeki genel anlatımlara paralel olarak tüm kahramanlara tipik bir portre çizildiği görülür. Ancak eserdeki kahraman isimleri, "olması gereken"i işaret eden niteliği ile benzerlerinden ayrılır. Bu eser, çift kahramanlı bir aşk hikâyesi olmakla birlikte ana öyküye bağlı pek çok yan olay ve kahramanla zenginleşir. Karakterlerin kader çizgilerinin belirleyicisi olan isimler de olayla kişiler arasındaki ilişkiyi temin eder.

Örneğin; Vâmık ile Azrâ'nın yalnızca isimleri dahi kurgunun temelini yapan bir göndermeden ibarettir. Tüm âşıklık vasıflarıyla donatılmış Vâmık'ın idealize sevgili tipi olan Azrâ'ya duyduğu aşka dair anlatımlar, esere de ismini veren kahramanların adları ile çerçeveslenmektedir. Bu isimlerin anlamları olaylara, zaman ve mekân algısına da yansımakta; isim-içerik ilişkisi kurmaktadır.

Vâmık u Azrâ mesnevisindeki kahraman isimleri, tüm mesnevi kahramanlarının ortak özelliklerini imlemek üzere seçilmiş gibidir. Bu isimler, kahramanların genel görünümüne, ruh hâllerine, davranışlarına, ideallerine, güçlü yanlarına yönelik bir gönderme yapar. İsimler, akış içinde kahramanın vasıflarının betimlemesine dönüşür ve mesnevide önce ismi sonra da o isme uygun kimlikleriyle kahramanlar, eser boyunca bizi neredeyse hiç şaşırtmaz. İzlek ve karakterin çeşitli görünümleri ile karşımıza çıktığı bu aşk ve macera hikâyesinin başkahramanları sultanlar, şehzadeler, sultan kızlarıdır ve özellikle bu kahramanlar, çoğunlukla isimlerinin önceden haber verdiği ütopyik bir kusursuzluğa sahiptir.

Vâmık

Vâmık u Azrâ mesnevisinde erkek başkahramanın ismi olan Vâmık “seven, âşık, sevdalı” (Parlatır, 2009: 1778) anlamına gelen bir sözdür. Arayış, kavuşma, ayrılık ve tekrar kavuşma döngüsünde devam eden mesnevide Vâmık'ın betimlenen imajı, âşıkların sembol değeri olur. Bu sembolik kişi bir tip, temsil, figür vasfı taşır. Anlatımın girişinde kendi güzelliğine duyduğu hayranlıkla başlayan macerası, sevgiliyi arama yolcuğunda gerçek bir âşığın niteliklerine ulaşması ile neticelenir. O; ideallerin peşinden giderken sonunda hedeflenen ideal insana doğru devinim yaşayan, ulvî değerlere ulaşan bir kahramandır. Hikâyenin akışı esnasında bazı peygamberler ve Mecnûn'la da özdeşleşen Vâmık, gerçek bir Hak âşığı portresi de çizer.

Âşık, uzun bir arayışın nihayetine ermiş olan kişidir. Tamamlanma ile eşdeğer anlam çizgisinde o; bilinçli veya bilinçaltı düzeyde vefayı, sabrı, fedakârlığı imler. Tüm bu nitelikleri ile Vâmık da ideal âşık tipinin özelliklerini şahsında birleştirir. Mesnevilerde vurgulanan değerler sistemi içinde kahramanın sevgiliye ulaşması, tek veliaht olarak ülkeyi yönetmekten daha yüce bir erektir. Taht yani erk, aşktan yani erekten daha önemli değildir. Vâmık da aşk uğruna tahtı, ailesini ve ülkesini bırakmakta tereddüt etmeyen, sevgili uğruna büyük fedakârlıklarda bulunan ideal bir âşıktır.

Vâmık hem sıradan hem de zaman zaman Tanrısal kaynaklı eylemleriyle sıra dışı bir kahraman portresi çizer. Kahramanlık çağının bu idealize tipi; başta aşkın elemiyle sararıp solan, gözyaşları döken çaresiz bir âşıktır. Tüm gücü, güzelliği, bilgisi ve cesaretine rağmen aşk

karşısında zayıftır. Zor durumlardan kurtulmak için olağanüstü yardımcılardan destek almak zorundadır. O, umulmadık bir yerde ve zamanda yenik düşen, aldatılan, esir tutulan sıradan bir insandır. Olağanüstü niteliklerle donatılmış bir kahraman izlenimi vermez. Âşık olduktan sonraki âh u figân içinde yakasını yırtan, derd ve mihneti füzun, her şeyden vazgeçmiş olan Vâmık, mesnevide şöyle anlatılır:

1035 Dûd-ı âhından felek oldu kebûd
İhtirâkı urdı mihr ü mâha od

1036 Subh-veş etdi girîbânını çâk
Çekdi kasd-ı cân idüp tîğ-i helâk

1040 Terk kıldı ayş u nûş u sohbeti
Yâr idindi âh u derd ü mihneti (Ayan, 1998: 180)

1120 Taht u tâc u ayş u nûş u mülk ü mâl
Oldı yanımda kamu bâtil hayâl

1122 Çıkdı sevdânun buhârı başuma
Zehrler katdı bu devrân aşuma (Ayan, 1998: 186)

Ancak sonradan o, Zengiler tarafından ateşlere atıldığında, devlerle mücadele ettiğinde veya çöllere düştüğünde tüm bu durumlardan dualarının gücü ile kurtulan, Tanrı tarafından seçilmiş bir Hak âşığına dönüşür:

1230 Gördi Vâmık şiddet oldu bî-hisâb
Teşnelikten kalmadı leşkerde tâb

1231 El götürdi baş açup kıldı niyâz
Didi kim ey bî-niyâz u kâr-sâz

1232 Çâre-sâzısun kamu bî-çârenün
Merhemisin her dil-i sad-pârenün (Ayan, 1998: 194)

1240 Gördiler nâ-geh ırakdan bir dıraht
Hurrem ü âlî-nihâd u nîk-baht

1245 Cûş idüp deryâlayın olmuş revân
Feyzi kılmış ol dırahtı kâmrân

1248 Şükr idüp toprağa yüzler urdılar
İçüp ol sudan safâlar sürdüler (Ayan, 1998: 195)

Hikâyede Vâmık, daha çok âşık kimliği üzerinden anlatılmasına rağmen savaççılığı, şecaat misyonunun taşıyıcısı olması ve dost olarak edimleri ile de ideal insan ve âşık tiplemesinin farklı cephelerini sunar. Bu hususlar özellikle hikâyenin sonunda Vâmık, tam sevdiğine kavuşmuş ve düğün hazırlıklarına başlamışken yardımcı kahramanlara olan vefası gereği yeniden bilinmezlere atılması ile anlatılır. Lahicân ile Ferî'yi kurtarmak için birçok tehlikeyle karşılaşan kahraman, olağanüstü güçlerle savaçır, büyük zorluklarla mücadele eder ve her şeye rağmen dostlarını kurtarır.

Vâmık, her daim kendinden beklenenler çerçevesinde hareket eden kahramanlardan biridir. O, ideal insanın temsilcisi konumundadır. Soyut değerlerin bir nevi somutlama aracı gibidir. İlim ve fende mahirdir, savaççılık yetenekleri ile donanmıştır, aynı zamanda da duygu yönü oldukça zengindir. Söylediği şiirler çok beğenilir. Şiirlerini duyan insanların da perilerin de kalbi yumuşar; Vâmık, bu sayede güçlü dostluklar kurar.

Tek bir özelliğin sembolü olan mesnevi kişilerinin aksine Vâmık'ın ismiyle müellif, çeşitli çağrışımlar sunmak istemiştir. Bedensel ve ruhsal yapısı, kişilik özellikleri ve eylemleri ile o hem güçlü, vefalı, sadık bir âşiktir hem de oldukça güzeldir. Mesnevide Vâmık'ın güzelliği ile ilgili şöyle bir portre çizilmektedir:

4128 Adı Vâmıktır mahabbet sanatı

Subh-ı sâdıktan münevver talatı (Ayan, 1998: 392)

763 Şuğl-ı ilm itdi çü Vâmık mâh u sâl

Oldı az müddetde bir sâhib-cemâl

770 Anı dahi itdi az müddetde fen

Oldı bir çâbü-k-süvâr u saf-şiken

779 Dehri tutdı hüsünün âvâzesi

Çarha erdi servinün endâzesi (Ayan, 1998: 161-162)

Azrâ

Azrâ “kız oğlan kız (Hz. Meryem'in sıfatı); delinmemiş, işlenmemiş inci; ayak basılmamış kum” (Parlatır, 2009: 135) anlamlarına gelir. Rahatlığı bolluğu ve bereketi ifade eder. Mesnevideki kadın başkahraman Azrâ, bu tanımlara uygun olarak ideal bir kadının tüm özelliklerini kendinde toplamıştır. İsmi ile temsil ettiği kimlik, doğrudan bir ilişki halinde olan bu kahraman güzel, zarif, vefalı, iyi huylu ve merhametlidir. O, eserin başında Vâmık'ın güzelliğini iştirip

ona daha görmeden âşık olur. Ancak Azrâ'nın da en az Vâmık kadar dillere destan bir güzelliği vardır:

810 Rişte-i cân gibi nâ-peydâ idi
Ol sebebden cân u dil şeydâ idi

814 Kâmetin kim görse dirdi es-salât
Secde eylerdi yüz urup kâinât

815 Âfitâb-ı hüsni dehr-ârâyidi
Gül-izâr idi adı Azrâ idi (Ayan, 1998: 164-165)

Azrâ, oldukça cesur ve güçlüdür. Her türlü zorluğa tahammül eder. Ancak onun “ıffet ve ismet” sahibi oluşu özellikle her fırsatta vurgulanır. Tûr ve Anton’a karşı cesur bir mücadele veren Azrâ, güçlü ve zengin âşığı Mizbân’ı reddeder; kendisiyle vuslat talep eden zalim ve oldukça güçlü Helhelân’ı bir vuruşta yere yıkar; yani her koşulda diğer âşıklarından korunmayı başarır:

3814 Geldi Azrâ tünd olup bir muşt-ı dest
Kim mu'allaklar dönüp ol dîv-i mest (Ayan, 1998: 370)

3107 Bir yanadan irdi Azrâ berk-vâr
San güneşdür elde tîğ-i zer-nigâr (Ayan, 1998: 322)

Güzelliği ve ideal kadından beklenen tüm vasıfları karşılması noktasında Azrâ'nın ruhsal yapısı, fiziksel özellikleri ve tavırları tam bir uyum hâlinindedir. Ulvî değer taşıyan ideallerinin peşinden giderken Azrâ, karşısına çıkan tüm engelleri, kendisine âşık olan rakipleri ve büyük zorlukları aşarak isminin telkin ettiği tüm nitelikleri somutlaştırır. Maşuk imajının taşıdığı duygu değerinin, letafetin umudun, mutluluğun görüntüsü olur.

Behmen

İsmi: “akıllı, becerikli, zeki, anlayışlı, kavrayışlı, tedbirli, doğru konuşan ve hareket eden;” (Steingass, 1998: 212) “yaşı az, daniş ve irfanı çok (Mütercim Asım, 2009: 59) anlamlarına gelen Behmen, mesnevide Vâmık'ın sırdaşı, dostu ve koruyucusudur. Sembolik, imgesel tercihlerle belirlenmiş bu ismin anlamı yine kahramanın kişilik özelliklerinin ve eserdeki rolünün bir karşılığı olarak karşımıza çıkar. Behmen, baş vezir Şâdgâm'ın Vâmık'la aynı gün dünyaya gelen oğludur. Vâmık'la birlikte büyüyen Behmen; yönlendiren, kılavuzluk eden bir yardımcı ve tehlikelerle dolu yolculuklarda sadık bir yol arkadaşı vasfıyla takdim edilir. Vâmık'ı asla yalnız bırakmaz; ona

gönülden bağlıdır. Her türlü engele ve zorluğa rağmen yalınlık göstermez. Akıllı, anlayışlı ve cesur biri olarak tasvir edilir ve her türlü koşulda anlayışı, desteği, fedakârlıkları ile anılır:

1170 Vâmık ile anı pes hakan-ı Çîn
Eylemişti mihr ü mâh-âyân karîn

1171 Az zaman içinde ol mâh-ı münîr
Şîr-dil pil-efken oldı bebr-gîr

1172 Bir nefes Vâmıktan olmazdı cüdâ
Eyler idi yolına cânın fedâ (Ayan, 1998: 190)

Behmen'in, çeşitli vesilelerle gösterdiği cesareti, vefası ve bağlılığı, esir tutulduğu Dilgüşâ kalesinden Vâmık'ı kurtarmak için yola çıkma kararı almasıyla özellikle vurgulanır. Bu kale yedi katlı, burçları semaya varan bir yapıdır ve oldukça ıssız bir yerdedir. Ayrıca orada cesur ve kuvvetli yedi yüz asker mevcuttur ve onlar, ne olursa olsun kimseye geçit vermemektedir. Kale ile ilgili tüm bu duyduklarına rağmen Behmen, Vâmık uğruna canını feda edebileceğini ve kaleyi fethedebileceğini şöyle ifade eder:

1801 Olmadı müşkil çü terk-i cân bana
Ol hisârun fethidür âsân bana (Ayan, 1998: 233)

Dilpezîr

“Mahbubu'l-kalb, mahbûb, mergûb” (Mütercim Asım, 2009: 180); “gönle hoş gelen, gönlün beğendiği” (Develioğlu, 1970: 221) manasına gelen Dilpezîr, Behmen'in âşık olduğu, yüzü de huyu da güzel bir diğer kadın kahramanın ismidir. Hikâyede Vâmık'la savaşır onu zehirleyen Erdeşir'in kızı olan Dilpezîr, babasının bağışlanmasını dilemek üzere Vâmık ile Behmen'in yanına geldiğinde olaylara dâhil olur. Azrâ'ya benzeyen özellikleri vardır ve eserde hem baş kahraman hem de yardımcı nitelikleri ile ön plana çıkartılır. O; tatlı dilli, vefalı, iffetli bir kadındır ve oldukça da cesurdur. Babasının yaptığı kötülüğü telafi için Vâmık zehirlendiğinde panzehri Dilküşâ kalesinden almaya gider. Hisarda Behmen'le birlikte Rüstem misali çarpışır, ilacı Vâmık'a ulaştırır. Vâmık ve Behmen'in teslim olması için Tûr'un gönderdiği mektuba karşılık:

1953 Bunu dâhi key yakîn bilsün ki Tûr
Bizde yokdur baş u cân için fütür

1961 Yokdur andan zerre denlü havfımız
Gün gibi uryândur elde seyfimiz (Ayan, 1998: 243)

diyecek kadar korkusuz, sert bir savaşıdır. Vâmık'tan sonra Behmen esir alındığında da türlü mücadelelerle onu esaretten kurtarır. Dağları, vadileri, çölleri aşan bu kadın kahraman, aynı zamanda Azrâ'nın da yardımcısı ve dostu olur. Olaylar ilerledikçe bazen Vâmık ve Behmen'in yanında bazen de Azrâ'nın yanında ancak hep ön planda yerini alır. Azrâ'yı bulup Vâmık'la ilgili haberler iletir ve vuslatın gerçekleşmesi için yeri geldiğinde Azrâ'dan daha büyük fedakârlıklar yapar. Tüm bu yönleri ile gönülleri fetheden Dilpezîr, bir süreliğine Azrâ'nın rolünü üstlenerek hikâyedeki kadın başkahraman olur ve önemli bir yer kazanır.

Cinsiyet özellikleri dikkate alınmadan kurgulanan bu kahraman, ideal sevgili ve dost tablosunun somutlaşmış hâlidir. Davranışları ve güzelliği:

1717 İşve deryâsı melâhât ma'deni
İşve dükkâmı zarâfet mahzeni

1718 Ömr nakdicân u dil eğlencesi
Gülşen-i işret letâfet gonçesi

1719 Kaşları müşgîn kemân müjgânı tîr
Gamzesi dil-dûz u çeşmi gûşe-gîr (Ayan, 1998: 227)
şeklinde tarif edilirken Azrâ ile dostluğu, tatlı dili Azrâ'nın dilinden şöyle anlatılır:

2530 Didi ey tûtî gibi sükker beyân
Mürde iken virdi müjden cisme cân

2531 Hızrsın sen sözlerin âb-ı hayât
Bezme la'lün yağdırur kand ü nebât

2532 Merhem urdun bagrımı hûn eyledün
Sabrumı kem aşkum efzûn eyledün (Ayan, 1998: 282)

Dâye

Dâye (dadı) olarak zikredilen ve ismi belirtilmeyen bu kadın kahraman, görevinin gereği özelliklere sahiptir. Eserdeki kimliği de yine beklentilere uygun biçimde inşa edilmiştir. Aşkı arayış esnasında Dâye, Azrâ için güvenilir bir kılavuzdur ve bir anne figürü olarak anlatılır. Dâye'nin yaşına veya fiziksel özelliklerine yönelik tasvir yapılmaz. Ancak bu yardımcı kadın kahramanın tecrübeli tavrı ve konuşma yeteneği ön plana çıkar. O, oldukça ikna edicidir, kahramanlar arasındaki haberleşmeyi sağlar.

Mesnevîde, aşk duygusuna ilk kapılıp giden ve bu macerayı başlatan kahraman Azrâ'dır. Genç ve tecrübesiz olan Azrâ'nın aşk yolculuğundaki kılavuzluğunu ise Dâye yapar. Kendisi söylemese dahi içinde bulunduğu hâli anlayacak kadar Azrâ'ya yakın ve fedakâr bu kadın, onun pusulası olur. Azrâ da önceleri Dâye'nin sözlerini dinler, vuslat zamanı gelinceye kadar sabreder. Eserde ismi zikredilmeyen, görevi ile adlandırılan ve vasıflandırılan Dâye; hoşgörüyü, sevgiyi, şefkati, fedakârlığı yani bir bakıma aileyi sembolize eder. Sahip olduğu bazı nitelikler mesnevîde şöyle anlatılmıştır:

857 Var idi bir dâyesi ferhunde-rây
Ana müşkil işler olmuşdı kolay

858 Kâr-dân u zîrek ü dâna idi
Fikr ü tedbîr içre bî-hemtâ idi (Ayan, 1998: 168)

Aşk derdi ile gündün güne eriyen Azrâ'nın hâlini görüp onu anlayan, derdini dinleyen, bu derde çeşitli çareler bulan Dâye, Azrâ'nın sırdaşı ve en yakınıdır:

876 Nicesin senden idem razum nihân
Kim bana sensin anamdan mihribân (Ayan, 1998: 168)

877 Rûz u şeb hadsüz çeküpsin mihnetüm
Bî-nihâyet eyleyüpsin himmetim

878 Zimmetümde var hakun âlem tolî
Ey bana cân u cihândan sevgili (Ayan, 1998: 169)

Mizbân

Eserdeki bir başka kahraman olan Mizbân, “misafiri, konuğu ağırlayan, ev sahibi” (Develioğlu, 1970: 782) demektir. Mizbân, isminin manasına uygun olarak hükümdarı olduğu Tûs şehrinde kahramanları misafir eden, onlar için ziyafetler düzenleyen, düğün hazırlıklarını planlayan biri olarak takdim edilir. Mizbân, cömertliğin kişi düzeyindeki sembolüdür. Özellikle düğün hazırlıkları, bu noktada ipuçları veren anlatımlarla yüklüdür. Mizbân, gönderdiği elçilerle Gazne sultanı ve Çin hakanını evinde düzenlediği düğüne davet eder. Karşılama için büyük hazırlıklar yapar, konuklara değerli hediyeler sunar, ikramlarda bulunur. Tören hazırlıklarını yaparken tüm misafirlerini düşünür. Diğer kahramanlar için yaptırdığı sarayların benzerini periler şahı ve prensesi için de onların özelliklerine uygun biçimde tasarlayarak inşa ettirir. Altın ve gümüşten tahtlar kurduran, günlerce ziyafetler düzenleyen, altın tabaklar ve gümüş tepsilerde

ikramlar yapan, o güne kadar görülmemiş bir düğünün ev sahibi Mizbân'ın misafirperverliği, yüce ve lütufkâr tavırları şöyle anlatılır:

3349 Menba-ı ihsân idi deryâ-yı cûd
Lutf u hulk idi musavver ol vücûd (Ayan, 1998: 338)

5178 Han için kurdırmış idi Mizbân
Bin sütun üstinde mânend-i cihân

5179 Bir hümâyûn çetr-i âlî kim güneş
Zâr idi devrinde dün gün sâyeves (Ayan, 1998: 463)

5364 Bu yana bişmekde dün gün aşlar
Ol yana rakkas olup ferrâşlar

5456 İrmediler sâhiline nimetün
Başdan aşdı taşdı mevci hayretün

5463 Oldı Ceyhûn gibi şerbetler sebîl
Nice şerbetler gülâb u selsebîl (Ayan, 1998: 483)

Mizbân, eserde önce Azrâ'nın resmini görerek ona âşık olmuş; ancak daha sonra Azrâ'nın Vâmık'a olan aşkının büyüklüğünü anlayarak kahramanların bir araya gelmeleri için yardımlarda bulunmuştur. Onun mesnevide rakip âşık olarak başlayan hikâyesi sonradan bambaşka bir boyuta taşınır. Mizbân, Azrâ'nın aşkıyla yanmasına rağmen Vâmık'ı kurtarmaya karar verir. Misafirperverlik ve cömertliğinin dışında, Vâmık ve Behmen için savaştan erdemli, asil, yüce gönüllü bir kahraman portresi çizer:

3385 Kurtaram girdâb-ı gamdan cânların
Hürrem idem hâtır-ı vîrânların (Ayan, 1998: 341)

Ferî

İsminin anlamı hem “parlaklık” hem de “güç ve iktidar”¹ olan Ferî, gazelerde tasvir edilen sevgiliye benzer bir tarifile anlatılan, hikâyedeki olağanüstü kahramanlardan biridir. Kaf Dağı sultanının kızı olan bu peri, başlangıçta âşığı Lahicân'a karşı oldukça zalim ve kibirlidir. Kalbi asla yumuşamaz, âşığını yanına yaklaştırmaz. Sert tavırlı, nerde adli uçan devlere hükmeden, güçlü, önemli kararlar alan, savaş hilelerini bilen, diğer kahramanları yönlendirebilen bir lider

¹ <https://www.sozce.com/> (Erişim tarihi: 08.08.2021)

vasfıyla Ferî, aynı zamanda göz alıcı bir nura ve güzelliğe de sahiptir. Ferînin bu özellikleri şöyle anlatılır:

- 1383 Bende-fermânıdır anun nerreler
Yir ü gök ditrer urınca na'ralar
- 1385 Mihri mâ't eyler cemâlinün ferî
Ol kamer-ruhsârun adıdır Ferî (Ayan, 1998: 204)
- 1442 Ceng iden dîv ü perîdür bilmiş ol
Fitne vü mekr-i Ferîdür bilmiş ol (Ayan, 1998: 208)
- 1470 Döndi bâkî leşkerin aldı o cân
Kodî rezmi azm-i Kâf itdi hemân
- 1473 Eyleyüp ayyârlık açam kemîn
Anlarun serdârünü kapam hemîn (Ayan, 1998: 210)

Hümâ

Hümâ'nın kelime anlamı: "devlet kuşu, talih; mutluluk, kutluluk, saadet"tir (Parlatır, 2009: 662). Hümâ, mesnevide devler şahı Helhelân'ın kızıdır. O, babasının tüm kötülüklerine karşın iyilerin tarafında yer alan bir kahraman olarak karşımıza çıkar. Lâmi'î, Hümâ'nın Helhelân tarafından zorla kaçırılan annesinden aldığı iyilik yönüne ve kudretli bir sultan olan babasının yaptığı kötülükleri elinden geldiğince telafi etme çabasına değinir. Bu noktada okuru yine kendi düşünsel evrenine çeken yazar, entrika ve gizemi iyi ile kötü gibi birtakım zıtlıklar üzerinden kurgular. Hümâ, önce Azrâ'yı ve Dilpezîr'i esir tutuldukları yerden onları kurtarmak ister. Azrâ, Vâmık'ın kendisini orada bulacağını söyleyip bu teklifi kabul etmeyince de her gün, gece oluncaya kadar bekler; bağlandıkları ipleri çözüp onları yere indirir. Getirdiği yiyecek ve içeceklerle bu iki kahramanın hayatını kurtarır. Hümâ, isminin manasına uygun olarak Azrâ ve Dilpezîr'e en zor zamanlarında yardım etmiş; onların talihi olmuştur:

- 3959 Lutf u hulk ehliydi gayet ol perî
Yog idi merdümlik içre hemşeri
- 3960 Gördi çün Azrâya bu kâr olduğun
Derd ü gam dârında berdâr olduğun
- 3967 Lutf ile ol iki mâhı nîmecân
Tutdı bir bir yire indürdi hemân (Ayan, 1998: 380)

3977 Şerbet ü ni'met getürdüp bî-hisâb
İçirüb her birine cüllâb-ı nâb 3977 (Ayan, 1998: 381)

Erdeşîr

“Kahır, öfke, kin” anlamına gelen erd ile “aslan” anlamına gelen şîr (Parlatır, 2009: 408) sözcüklerinin birleşmesiyle oluşan Erdeşîr, mesnevinin zalim ve kötü kişilerinden birinin ismidir. Merhametsizliği, kan dökücülüğü ve çeşitli hilelere başvurmasıyla anlatılan bu kahraman, aslan yakalayacak kadar da güçlü bir kişi olarak tasvir edilir. Eserin sonunda gerçeği anlayıp hatasından döner. Hırs ve gücü sembolize etmektedir:

1555 Zâlim ü hûn-hâr u adı Erdeşîr
Pîl-zûr u bebr-kîn ü şîr-gîr

1557 Hîle-bâz u mekr-sâz imiş katı
Âlemün âşûbı devrün âfeti (Ayan, 1998: 216)

Firenk Anton

Mesnevinin bir başka kötü kahramanın ismi olan Anton, “savaşçı, lider”² anlamına gelir ve Anton, isminin önündeki Frenk sıfatı ile anılır. Frenk ifadesi Batı Avrupalı Katolik Hıristiyanlar için kullanılan bir tabirdir. Müellif, Frenk ve Anton isimlerinin Müslüman bir toplumda çağrıştırdığı anlamlardan hareketle dinî ve sosyal düşünüş sistemini betimler; Frenklere olan duyguların bir yansıması ile kahramanın sembolik vasıflarını sunar. Frenk Anton, isminin sembolik çağrışımıyla oluşan bütünsel algılar noktasında davranış ve karakteriyle uyumlu, tahmin edilebilir eylemler gerçekleştirir. O, genel kabuller doğrultusunda kendine biçilmiş rolü oynayarak Tûr’la güçlerini birleştirip Vâmık’a saldırır. Savaşta kaybedeceğini anlayınca kuyular kazdırıp üstlerini örtmek suretiyle tuzaklar kurar. Fitne ve savaşlar çıkarmış; sayısız askerleri, malı mülkü olan bu “kâfir” belki de bilinçaltından gelen bir yönlendirme ile cehennemî bir ateşe atılarak cezalandırılır.

3122 Kâfir idi adı Anton-ı firenk,
Gice gündüz sanatı aşûb u cenk

3123 Leşkerinün hadd ü hasrı yog idi
Mâl u esbâb u tavarı çog idi (Ayan, 1998: 323)

² <https://isimanlamlari.net/> (Erişim tarihi: 01.08.2021)

3255 Hile vü demdür bu derdün çâresi
Yohsa hâsıl iderüz yüz karası (Ayan, 1998: 332)

Tûr

Mesnevîde kötülüğün müsebbibi bir başka kişi, ismi “kahraman” (Yıldırım, 2008: 689) anlamına gelen Tûr’dur. Belh sultanı olan Tûr, yine güçlü ve acımasız bir karakterdir. Erdeşir’in yardımına gelip onun için savaşmış ve yenileceğini anlayınca da hileyle Behmen’i esir almıştır. Mesnevînin sonunda ise, Anton gibi o da Zengiler tarafından yakalanmış; baş aşağı asılarak ateşe atılmıştır. Burada Tûr isminin, çağrıştırdığı değerleri yıpratıcı bir işlevle kullanıldığı görülmektedir. Eserde kahramanın konumu, olay içindeki rolü, mizaç ve davranışları isminin anlamı ile örtüşmez. Ancak o, diğer taraftan bir savaşçıdır; yay çekmede, ok atmada oldukça mahirdir. Bu yönleri ile de genel kahramanlık özellikleri ile paralel bir tablo çizer. Müellif, kahramanını tanıtırken şu bilgilere yer verir:

1870 Yâyını çekmez zemân Rüstemleri
Pençesin burmaz cihân zaygamları

1871 Atduğı ok yire düşmez berk-vâr
Sanma kim sehm-i kazâdan farkı var

1872 Kalbi kâsı hûni-yi pür-kîndir ol
Hakka âsî tûnî-yi bî-dindir ol (Ayan, 1998: 237)

Helhelân

“Öldürücü zehir”³ anlamına gelen helhel kelimesinden türeyen bu söz eserde kötülüğün sembol kahramanlarından bir diğerinin ismidir. Dilpezîr ve Azrâ’yı esir eden Helhelân, vuslatın uzunca bir zaman ertelenmesine neden olur. Mesnevîde isminin anlamı doğrudan zikredilen Helhelân, Zengilerin sultanıdır. Çehresinden zehir akıtıcı, uzun boylu, katran misali siyah bir tene sahip, sözleri hançer gibi, hunhar bir dev şeklinde tasvir edilir. Bu tasvirlerde kahramanın misyonu ile ilgili okurun düşüncelerini şekillendirmeye yönelik bilinçli bir tercih dikkat çeker. Lâmi’î Çelebi, zihinlerde kahramanın kimliği ve görüntüsü üzerinden bir çerçeve çizerken iyi olanı yüceltip kötüyü eleştirmeyi amaçlar:

3715 Var idi Zengîlerin bir mihteri
Lutf u mihr ü din ü îmândan berî

³ <https://www.kamusiturki.com/> (Erişim tarihi:01.08.2021)

3721 Burnından yili sümûm-ı kahr idi
Çehresinden her dem akan zehr idi

3722 Ürker idi sûretinden ins ü cân
Dîv-i hûnhâr idi adı Helhelân (Ayan, 1998: 363-364)

Pîr

Erdeşir'in sarayında bir hekim olan Pîr, isminin manasına uygun olarak yaşlı, ilim sahibi, musikiye ve şiire düşkün, becerikli bir kahramandır. Akıl, tecrübe ve sezgiyi sembolize eder. Önceleri Vâmık'ın yaralarına zehirli merhemler sürüp onu öldürmeye niyetlenmiş, zayıf karakterli, paraya ve çıkarlarına önem veren (Ayan, 1998: 36) kötü kahramanlardan biri iken sonradan sezgileri ile doğruyu bulur. Zira eserde Pîr'in ismi de kimliğini ve nasıl davranması gerektiğini belirlemektedir. Bu nedenle Pîr, ilim sahibi bir zat olarak beklenildiği üzere sonradan iyilerin safına katılır. Mesnevide onun hekimlik becerisi ve zekâsı şu şekilde anlatılmaktadır:

1648 Buldı ömr-i Nûh sürmüş bir tabîb
Kim yimiş hikmetde Lokmândan nâsib

1649 Devr ahvâlin mücerreb merd-i pîr
Çarh-ı pür- efsûn gibi rûşen-zamir (Ayan, 1998: 222)

Pîrezen

“Kocakarı, acuze” (Parlatır, 2009: 1366) anlamına gelen Pîrezen, mesnevide yaşlı ve fiziksel olarak yıpranmış bir kadındır. Beli bükük, saçları ak, yüzü kırışıktır. Yorgun bir görünüşe sahiptir. Derviş mizaçlı biri olarak vasıflandırılan bu yaşlı kadın, sürekli Allah'ı zikretmekle meşgul, gönül gözü açık, misafirperver bir kahramandır ve ismiyle örtüşen nitelikler taşır. Pîr gibi, eserin derin yapısında yaşlı ve tecrübeli kimselere dair müellifin bilinçaltından gelen mesajları taşımak üzere var olmuş izlenimi verir. Kısa bir süreliğine hikâyeye dâhil olan Pîrezen, olgun ve bilge davranışları ile evine gelen kahramanlara yardım eder. Onları cesaretlendirir ve yönlendirir. Zor ve yalnız bir hayat yaşamasına rağmen diğer kahramanların sıkıntılarını giderir, yalnız ve çaresiz olanlara yardım eder. Durumundan asla şikâyet etmez. Fiziki portresi şöyle çizilmiştir:

2337 Çenber itmiş kâmetini halka-veş
Raks ider çarhı sarîrinden güneş

2340 Almun çîni teninün rîkleri
Râh-ı sıdk u istikâmet mistârî

2344 Didesi olmuş remedden şîşe-dâr
Çeşmin itmiş intizâr-ı mevt çâr (Ayan, 1998: 269)

Beşîr

Beşîr, “müjdelemek; güler yüzlü olmak, güler yüzle karşılamak” anlamlarına gelen beşr kökünden türetilmiş bir sıfat olup “müjdeleyen, güler yüzlü ve sevecen olan” demektir (Önkal, 1992: 554). Mesnevîde Vâmık’ın annesinin resmini yapan usta ressamın adıdır. Nakkaşlık yetenekleri eserde detaylı biçimde anlatılır. Onun müjdeleyici vasfı, Vâmık’ın babasına Turan sultanının kızını anlatması ve onun nakşını göstermesinin ardından büyük bir aşkın başlaması noktasında şekillenir. Beşîr, güzelliği ve iyi huyları bakımından uzun uzun övdüğü, kıyafetleri, yürüyüşü, boyu ile detaylı biçimde tasvir ettiği bu kızın hiçbir şaha yar olmadığını söyler. Böylece gönlünün sultanını bulamamış ve çocuğu olmadığı için oldukça üzülen padişaha “dâniş erbabı”nın öne sürdükleri şartları sağlayan kadının müjdesini verir. Eserde Beşîr şöyle tanıtılır:

537 Kâr-dân u nâfiz ü âlim müşîr
Hâce-i devrân idi adı Beşîr

538 Fenn-i tasvir içre ustâd idi ol
Gösterürdi akla kilki nice yol

543 Seyr kılmışdı Horasan illerin
Şehr-i şehîr İrân u Turan illerin

545 Nakş kılmışdı perî-peykerlerin
Her diyârün hûb u nîk-ahterlerin (Ayan, 1998: 145-146)

Sonuç

Vâmık u Azrâ mesnevisinde, iyi-kötü çatışmasında iyiliği temsil eden kahramanların vuslatla nihayetlenen masalsı maceraları işlenmektedir. Çift kahramanlı bir aşk mesnevisi olan eserin anlam örgüsü, geleneksel sürekliliğin bir parçası niteliğindedir. Kişiler, onlar için önceden belirlenen çerçevenin dışına çıkmaz ve okuru pek de şaşırtmazlar. Olay; başkahramanlar, onların düşmanları ve bilgi-deneyimleriyle yönlendiren yardımcı kahramanlar etrafında kurgulanır. Eserde periler ve devler gibi masalsı unsurların da olaylara eklenmesi ile oldukça kalabalık bir şahıs kadrosu karşımıza çıkar. Yetenekleri, statüleri, hayata bakış açıları birbirlerine benzeyen kahramanlar, geleneğe göre biçimlendirilmiş özellikleri ile var olur.

Mesnevilerde genel bir anlayışla sınırlanan kahramanlar hem müellifin düşünce yapısının hem de toplumsal zihniyetin yansımaları gibidir. Bu durum Vâmık u Azrâ mesnevisi için de söz konusudur. Diğer mesneviler ile ortak anlatımlara ve benzer kahramanlara sahip mesnevide genel olarak tip özelliği gösteren kahramanlar, toplumun yani okurun kendilerinden beklediği tavırları sergiler. İyi-kötü çatışmasına dayalı anlatımlar, iyiler ve onların yardımcılarının kazanması; kötülerin cezalandırılması ile tamamlanır. Müellif, iyilerin yanında kötülerin karşısında yerini alırken kahramanlara verdiği isimlerle de bu tavrını belli eder. Eserde iyiliğin tarafında olan kahramanların isimleri olumlu, sıcak hisler uyandırmak üzere seçilir. Kötü kahramanlarınsa isimleri bazen kahramanlık veya liderlik anlamları taşısa da genellikle olumsuzdur. Bu bağlamda Lâmi'î Çelebi, içerikle kahraman isimleri arasında sıkı bir ilişki kurar. Tercih ettiği isimler aracılığıyla vermek istediği mesajları somutlaştırır.

Vâmık u Azrâ mesnevisinde, sembolik kahraman isimlerinin temsil edilen kimliklerle örtüştürülmesi, isim ve sıfatların tercihi müellifin amaçları doğrultusunda şekillenir. Kesinlikle tesadüfi olmayan bu durum, yazarın tahayyül ettiği kahramanın fiziksel özellikleri ve mizaçları ile okurun zihninde tam olarak tanımlanmasını sağlamak, kişilerin kendilerinden beklenen tutum ve tavırlarına dair bir ön mesaj oluşturmak, eserin kurgusuna ve kahramanların niteliklerine açıklık kazandırmak, anlatımı etkili kılmak gibi birçok fonksiyona sahiptir. Diğer bir taraftan da müellifin kurguladığı kahramanın aslında benzer anlatımlardaki ortak vasıflarına, yani sıradanlığına dikkat çeken bu sembolik isimler, kahramanlara bir kimlik tahsis etmek yerine zaman zaman da onları kimliksizleştirir. Genel tipler, figürler hâline getirir.

Eserde, isimlerin özellikle kişilerin yaş, cinsiyet, din gibi özellikleri üzerinden genellemelerle sembolize edildiği görülmektedir. Kahramanların ruhsal yapısı ve fiziksel özellikleri, isimleri ile tam bir uyum halindedir. Mesnevide genç kadınlar güzellik, zekâ, sabır, vefa gibi niteliklere sahipken olgun kadınlar, bilge, sabırlı, fedakâr kahramanlar olarak kurgulanır. Yaşça kemale ermiş kahramanlar, kişisel olarak da gelişimini tamamlamıştır. Tüm kadın kahramanlar yeri geldiğinde erkeklerle birlikte savaşa girmekten çekinmez. Müellif, bu anlatımlarıyla bir kadının sahip olması gereken çeşitli erdemleri kahramanları üzerinden belirtirken onların isimleri aracılığıyla da bu erdem ve beklentileri iyice vurgular. Lâmi'î Çelebi'nin ideal kadın imgesini esere başarıyla yerleştiren ve bunu yaparken yadırgatıcı tarafları yok edebilen bir anlatım tarzı söz konusudur.

Mesnevîdeki erkekler, iyiler ve kötü kahramanlar olarak ayrılır. İyiliği sembolize eden Vâmık, Behmen, Mizbân, Lahicân cesur, güçlü, kararlı, savaşçı, her türlü duruma uygun çeşitli yeteneklerle donanmış kişilerdir. Kahramanlık çağının insanlarında olması gereken özelliklerinin yanı sıra onlar fedakâr, yardımsever, sadık, erdemli, aşklarına ve dostluklarına oldukça değer veren karakter özellikleri ile anlatılırlar. Aşk duygusu ile daha da kemale erip maceranın sonunda kendilerini ispat ederler. Bu kahramanların isimleri de ideal insanın bir hükümdar, âşık veya dost olarak her bir cephesini teşkil eder. Kötülük yapan kahramanlar olarak Tûr, Firenk Anton ve Helhelân ise olumsuz kişilik özelliklerinin sembolüdür; sıklıkla zalim ve hilebaz olarak tanıtılırlar.

Vâmık ile Azrâ'nın yanında yer alan ve her biri kendi mutlu sonlarına ulaşan yardımcı kahramanlar, başkahramanlarla neredeyse aynı vasıflara sahiptir. Onlar da yüceltilip idealize edilmiş ve isimleri aracılığıyla da çeşitli özellikleri, kimlikleri tanımlanmıştır. Mesnevîde müellif, standart bir kadın-erkek-yardımcı veya kötü kahraman tipini ortaya koyarken onların temsil ettiği parçalardan kendi doğru ve yanlışlarına dair bir bütün tasarısı sunma gayretinde görünür. Kötü kahramanlar ve onların yardımcıları mesnevîde ya pişman olup yanlışlarını düzeltir ya bağışlanır ya da mutlak kötüler olarak en ağır biçimde cezalandırılır. Dolayısıyla her kahramanın kendi hikâyesinin çözümünde ulaştığı son, öncesindeki hak edişlerle mümkün olur. Böylece eserin masallardakine benzer didaktik yönü de ortaya çıkar. Kahraman isimleri ise; okurda istenilen duyguları uyandırmak ve eserin tesir gücünü artırmak noktasında bu didaktik amaçlara hizmet eder.

Kaynakça

- Akbaba, F. (2018). Edebi Eserlerde Kullanılan Kahraman Karakter İsimleri: Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü Ve Yeşil Gece Romanlarında Geçen Karakterlerin İsim Ve Sıfatları Üzerine Bir İnceleme. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 2(3), 109-124.
- Akbaba, F. (2017). Edebi Eserlerde Subliminal Mesaj: Reşat Nuri Güntekin'in "Gökyüzü" den Verdiği Mesajlar. *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1(1), 111-131.
- Ayan, G. (1998). *Lâmi 'î Vâmık u Azrâ*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Çelik, C. (2006). Kültürel Sembol Sistemi Olarak İsimler: İsim Sosyolojisine Giriş. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 39-61.
- Devellioğlu, F. (1970). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (2. Baskı). Ankara: Doğuş Yayınları.

- Durand, G. (1998). *Sembolik İmgelem*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Eliuz, Ü. (2014). Orhan Kemal'in Romanlarında İsim İçerik ilişkisi. *Hece*, 18 (205), 175-199
- Köksal, M. F. (2005). *Klasik Türk Şiiri Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. Öztürk, M. ve Örs, D. (Haz.). İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Önkal A. (1992). Beşîr. *TDV İslam Ansiklopedisi* içinde. (Cilt. 5, ss. 554). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Parlatır İ. (2009). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü* (2. Baskı). Ankara: Yargı Yayınevi.
- Steingass, F. J. (1998). *A Comprehensive Persian - English Dictionary*. Lübnan/Beyrut.
- Stevick, P. (2004). *Roman Teorisi*. Kantarcıoğlu, S. (Çev.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Yılmaz, E. B. (2011). Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 45-56.
- <https://isimanlamlari.net/> (Erişim Tarihi: 01.08.2021)
- <https://www.kamusturki.com/> (Erişim Tarihi:01.08.2021)
- <https://www.sozce.com/> (Erişim Tarihi: 08.08.2021)

